

МЕЛІТОПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО
ЛАБОРАТОРІЯ ДУХОВНО-МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКОГО ІНСТИТУТУ
ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДИНИ
СХІДНОУКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМЕНІ ВОЛОДИМИРА ДАЛЯ

Єрмак Г. В.

**СПІВПРАЦЯ ШКОЛИ З РЕЛІГІЙНИМИ ОБ'ЄДНАННЯМИ
ТА ПОДІБНИМИ ДО НИХ ОРГАНІЗАЦІЯМИ**

програма спецкурсу для студентів вищих навчальних закладів
напряму підготовки 6.010102 Початкова освіта.
Спеціалізація: Християнська етика.

Мелітополь, 2014

УДК 37.062:271.2-75(072)

ББК 74.58я7

Є 72

Рецензенти:

Вербець В. В. – доктор педагогічних наук, професор, декан художньо-педагогічного факультету Рівненського державного гуманітарного університету;

Перерва В. С. – кандидат історичних наук, доцент кафедри правознавства Білоцерківського інституту економіки та управління ВНЗ “Відкритий міжнародний університет розвитку людини “Україна”.

Затверджено на засіданні науково-методичної ради Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (протокол № 4 від 17.12.2014)

Є72 Єрмак Г. В. Співпраця школи з релігійними об'єднаннями та подібними до них організаціями: програма спецкурсу / Г. В. Єрмак. – Мелітополь : Видавництво МДПУ ім. Б. Хмельницького, 2014. – 20 с.

Програма спецкурсу для майбутніх учителів християнської етики “Співпраця школи з релігійними об'єднаннями та подібними до них організаціями” розроблено у лабораторії духовно-морального виховання НДІ духовного розвитку людини СНУ ім. В. Даля на базі МДПУ ім. Б. Хмельницького. Програма спецкурсу адресується студентам педагогічних навчальних закладів, педагогічним працівникам вищих навчальних закладів.

УДК 37.062:271.2-75(072)

ББК 74.58я7

© Єрмак Г. В., 2014

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Основною метою спецкурсу “Співпраця школи з релігійними об’єднаннями та подібними до них організаціями” є формування спеціалізовано-професійних компетентностей майбутніх учителів християнської етики, а також актуалізація позитивного досвіду взаємодії навчальних закладів православної Церкви та громадських об’єднань кінця XIX – 1917 року у сфері морального виховання учнівської молоді.

Основними завданнями спецкурсу є:

- сприяння поглибленню знань з історії становлення та розвитку церковних початкових шкіл, духовно-навчальних закладів, учительських шкіл православної Церкви, а також специфіки їх просвітницько-педагогічної діяльності під час роботи з учнівською молоддю в достатньому обсязі для викладання основ християнської етики і курсів духовно-морального спрямування;
- створення сприятливих умов для розвитку професійної підготовки майбутнього вчителя християнської етики за допомогою ознайомлення з особливостями морального виховання учнівської молоді на засадах православ’я кінця XIX століття – 1917 року;
- формування інформативної бази щодо активної діяльності представників громадськості кінця XIX – 1917 року у взаємозв’язку з навчальними закладами православної Церкви щодо морального виховання підростаючого покоління, що є необхідним для практичного упровадження в освітній процес.

Перевірка знань студентів здійснюється шляхом поточного та періодичного контролю (письмові відповіді на запитання, тестове оцінювання), індивідуальної роботи.

ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

Розподіл навчального часу за розділами та видами занять

№	Назва модулів і тем	Кількість годин				Самостійна робота
		Всього	Аудиторна робота			
			Аудиторні	Лекції	Семинарські	
	Модуль 1	38	22	10	12	16
1.	Моральне виховання учнівської молоді як педагогічна проблема			2	2	4
2.	Взаємодія між релігійними об'єднаннями, освітніми закладами та представниками громадськості у сфері морального виховання учнівської молоді			2	2	2
3.	Основні типи навчальних та духовно-навчальних закладів православної Церкви (кінець XIX століття – 1917 рік)			2	2	2
4.	Церковні початкові школи – школи грамоти, недільні школи			2	2	2
5.	Церковно-парафіяльна освіта наприкінці XIX століття – 1917 рік			2	4	6
	Модуль 2	34	20	10	10	14
1.	Діяльність чоловічих духовно-навчальних закладів православної Церкви з морального виховання учнівської молоді			2	2	2
2.	Діяльність жіночих духовно-навчальних закладів православної Церкви з морального виховання учнівської молоді			2	2	2
3.	Просвітницько-педагогічна діяльність церковних учительських шкіл			2	2	4
4.	Особливості роботи громадських об'єднань з морального виховання молоді Півдня України			4	4	6
	ВСЬОГО	72	42	20	22	30

ПРОГРАМА СПЕЦКУРСУ

Тема 1 “Моральне виховання учнівської молоді як педагогічна проблема”

Ознайомлення з сучасними міжнародними та всеукраїнськими документами, що актуалізують проблему морального виховання молоді. Серед міжнародних нормативно-правових актів можна виокремити: “Бухарестська декларація етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі” (2005 р.), рекомендація ПАРЕ 1804 “Держава, релігія, світське суспільство і права людини” (2007 р.) та ін. До сучасних документів всеукраїнського масштабу можна віднести: Закон України “Про свободу совісті та релігійні організації” (1991 р.), Національна доктрина розвитку освіти України (2002 р.), Указ Президента “Про невідкладні додаткові заходи щодо зміцнення моральності у суспільстві та утвердження здорового способу життя” (2002 р.), Наказ Міністерства освіти і науки України “Про вивчення у навчальних закладах факультативних курсів з етики, віри та релігієзнавства” (2005 р.), Концепція вищої духовної освіти Української Православної Церкви (2013 р.), Концепція національно-патріотичного виховання дітей та молоді (2015 р.) тощо. Виявлення тенденцій морального виховання у працях представників святоотецької педагогіки (Феофан Затворник, Іоан Златоуст та ін.), педагогів-гуманістів (Я. Коменський, І. Песталоцці, Ж.-Ж. Руссо та ін.), діячів християнської педагогіки (М. Бердяєв, В. Зеньківський, І. Ільїн, Л. Толстой, К. Ушинський, П. Флоренський та ін.) учених радянського періоду (Ю. Бабанський, Б. Лихачов, В. Сухомлинський, І. Харламов, С. Шацький та ін.), сучасних дослідників (Ш. Амонашвілі, С. Гончаренко, А. Гусейнов, С. Карпенчук, В. Кукушин, Т. Петракова, та ін.). Подається сучасна трактовка поняття “моральне виховання”, що розглядається як цілеспрямований процес педагогічного впливу на особистість та взаємодії між суб’єктами морального виховання, результатом чого стає засвоєння особистістю моральних та культурних цінностей суспільства, формування її моральних якостей, що мають стати підґрунтям для розвитку моральної свідомості та моральної поведінки.

Питання та завдання для семінарського заняття:

1. Перечисліть основні міжнародні та всеукраїнські документи, які стосуються питання морального виховання молоді.
2. Назвіть основних представників християнської педагогіки, вчених радянського періоду та схарактеризуйте суттєві відмінності їх поглядів на моральне виховання.
3. Які тенденції у моральному вихованні молоді спостерігаються з моменту набуття Україною незалежності?
4. Схарактеризуйте подібності і відмінності поглядів на моральне виховання представників святоотецької педагогіки та педагогів-гуманістів.
5. Як ви розумієте поняття “моральне виховання”? Обґрунтуйте свою відповідь.

Завдання для самостійної роботи №1:

1. Схарактеризуйте роль морального виховання в індивідуальному і суспільному житті людини.
2. Розкрийте у формі доповіді твердження П. Флоренського: “Серце є скрижаль, де написано природний моральний закон”.
3. Назвіть основні принципи християнського виховання.

Завдання для самостійної роботи №2:

1. Підготуйте реферат на тему: “Особливості морального виховання XIX століття – 1917 рік”, “Характерні риси морального виховання у радянські часи”, “Сучасні тенденції у моральному вихованні з набуттям національної ідентичності”.
2. Зробіть порівняльний аналіз діяльності навчальних закладів з морального виховання учнівської молоді дорадянського та радянського періодів.

Тема 2 “Взаємодія між релігійними об’єднаннями, освітніми закладами та представниками громадськості у сфері морального виховання учнівської молоді”

Оглядовий аналіз позицій сучасних науковців (П. Гланзер, Дж. Ерікер, К. Еррікер, В. Жуковський, Т. Кочубей, Л. Нуччі, У. МакЛаурін, С. Медоу, Л. Москальова, К. Нікітська, Д. Пюрпел та ін.) щодо вирішення питання здійснення взаємодії суб’єктів морального виховання – представників релігійних об’єднань, громадськості, освітніх інституцій. Подається визначення терміну “процес взаємодії суб’єктів морального виховання”. Він трактується як система створених відносин між суб’єктами морального виховання, які під впливом сформованих моральних цінностей і уявлень беруть участь у процесі цілеспрямованого морального розвитку, де усі сторони мають бути пов’язані спільною діяльністю, зумовленою соціальною стратифікацією суспільства.

Питання та завдання для семінарського заняття:

1. Які аргументи висувують прибічники взаємодії основних суспільних виховних інституцій – освітніх закладів, релігійних об’єднань, громадськості у моральному вихованні учнівської молоді?
2. Яка ще виховна інституція, окрім вищезазначених, безпосередньо приймає активну участь у моральному вихованні дітей та молоді? У чому полягають її функції?
3. Охарактеризуйте сучасні тенденції морального виховання в Україні. Яку участь у цьому процесі приймають релігійні об’єднання та подібні до них організації?
4. Поясніть позицію сучасників, які вважають недоречним спільну діяльність освітніх закладів і Церкви у моральному вихованні підростаючого покоління.
5. Надайте визначення поняттю “процес взаємодії суб’єктів морального виховання”.

Завдання для самостійної роботи:

1. Доведіть, що моральне виховання сучасної молоді можливо лише за умови спільної діяльності виховних інституцій (Церква, освітній заклад, громадськість, сім'я). Чи навпаки.
2. Охарактеризуйте специфіку морального виховання підростаючого покоління у країнах Європи та Америки.
3. Наведіть приклади сумісної діяльності освітніх закладів, Церкви та громадськості у моральному вихованні учнівської молоді у наш час.

Тема 3 “Основні типи навчальних та духовно-навчальних закладів православної Церкви (кінець XIX століття – 1917 рік)”

Типізація навчальних закладів православної Церкви кінця XIX століття – 1917 рік. Церковні початкові школи – школи грамоти, недільні школи, церковно-парафіяльні школи. Духовно-навчальні заклади – чоловічі духовні училища, єпархіальні жіночі училища, духовні семінарії. Церковні учительські школи – церковно-учительські школи, другокласні школи. На основі аналізу розвитку навчальних закладів православної Церкви, їх просвітницько-педагогічної діяльності та нормативно-правової бази, особливостей морального виховання учнівської молоді у процесі взаємодії між навчальними закладами православної Церкви і громадськості подано три періоди: період із 1870-х років по 1884 рік XIX століття; період із 1884 року до початку XX століття; період з початку XX століття по 1917 рік.

Питання та завдання для семінарського заняття:

1. Назвіть ознаки періоду із 1870-х років по 1884 рік XIX століття.
2. Охарактеризуйте відмінності періоду із 1884 року до початку XX століття від попереднього.
3. У чому полягали характерні риси періоду з початку XX століття по 1917 рік?

Завдання для самостійної роботи:

1. Розкрийте особливості взаємодії навчальних закладів православної Церкви і представників громадськості першого періоду.
2. Як змінилась ситуація з використанням організаційних форм взаємодії навчальних закладів православної Церкви та громадськості у моральному вихованні учнівської молоді у другому періоді.
3. Які організаційні форми взаємодії навчальних закладів православної Церкви та громадськості у моральному вихованні набули поширення у третьому періоді? Що стало причиною змін.

Тема 4 “Церковні початкові школи – школи грамоти, недільні школи”

Історія становлення та розвитку шкіл грамот, недільних шкіл. Основними рисами школи грамоти були народність та церковний характер. Мета школи даного типу полягала у забезпеченні в основному сільського населення

початковою освітою. Характеристика діяльності священників та громадськості у справі підвищення рівня народної освіти та морального виховання у недільних школах. Огляд основних нормативно-правових актів, що обумовлювали діяльність шкіл грамоти та недільних шкіл: “Положення про початкові народні училища” (1864 р., 1874 р.), “Правила про церковно-парафіяльні школи” (1884 р.), “Правила про школи грамоти” (1891 р.), “Положення про управління школами церковно-парафіяльними і грамоти відомства Православного сповідання” (1896 р.), “Положення про церковні школи відомства Православного сповідання” (1902 р.). Порівняльний аналіз періодів існування шкіл грамоти, недільних шкіл.

Питання для семінарського заняття:

1. Коли з’явилися школи грамоти, від чого залежала програма навчання, хто були першими вчителями цих шкіл? З якою метою та ким почали засновуватися недільні школи?
2. У якому році школи грамоти і недільні школи отримали офіційний правовий статус та що змінилось з його появою?
3. Як почали називатися недільні школи при Духовних семінаріях після появи “Правил про церковно-парафіяльні школи” (1884 р.)?
4. У чому була причина популярності шкіл грамоти саме серед сільського населення у XIX столітті?
5. Як представники уряду та Духовного відомства вирішували проблему нестачі кваліфікованих педагогічних кадрів для шкіл грамоти?
6. Чим пояснюється занепад і втрата популярності шкіл грамоти, недільних шкіл на початку XX століття?

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготуйте реферат на тему “Школи грамоти – осередки впровадження початкової освіти та християнської моральності серед учнівської молоді”.
2. Назвіть відмінності та схожості освітнього та виховного процесу у недільних школах світського та церковного характеру XIX – початку XX століття.
3. Порівняти форми, методи та засоби морального виховання у недільних школах XIX – початку XX століття із сучасними.

Тема 5 “Церковно-парафіяльна освіта наприкінці XIX століття – 1917 рік”

Аналіз діяльності церковно-парафіяльних шкіл кінця XIX століття – 1917 рік. Простежується діяльність уряду, священнослужителів та громадськості з улаштування та утримання церковно-парафіяльних шкіл дореформеного періоду (до 1884 р.). Характеризується вплив церковно-парафіяльних шкіл на моральне виховання учнівської молоді з появою “Правил про церковно-парафіяльні школи” (1884 р.) та активне залучення представників громадськості до цієї справи. Обговорюються наслідки подій початку XX століття – 1917 року для діяльності церковно-парафіяльних шкіл, а саме: включення церковно-

парафіяльних шкіл до шкільної мережі, військові дії у країні, розповсюдження революційних та атеїстичних настроїв у суспільстві, загальне падіння моралі, обговорення доцільності існування релігійного контенту у системі церковної та світської освіти.

Виокремлення форм, методів та засобів морального виховання учнівської молоді. Характеристика організаційних форм виховної роботи та основних організаційних форм взаємодії церковних початкових шкіл і представників громадськості. Огляд законодавчих актів, що офіційно закріплювали право православних священників на моральне виховання учнівської молоді у церковно-парафіяльних школах кінця XIX століття – 1917 року.

Питання та завдання для семінарського заняття №1:

1. У чому полягало протиріччя між Духовним та іншими відомствами дореформеного періоду стосовно питання організації шкіл? У чому відмінність “Правил про церковно-парафіяльні школи” (1884 р.) від попередніх законодавчих актів, що мали відношення до шкільництва?
2. Наведіть приклади організаційних форм виховної роботи у церковно-парафіяльних школах.
3. Надайте характеристику методам морального виховання учнівської молоді.
4. Які форми та засоби морального виховання використовувались у початкових церковних школах?
5. Схарактеризуйте основні організаційні форми взаємодії діячів церковних початкових шкіл і представників громадськості кінця XIX століття – 1917 року.
6. Яким чином законодавчі акти Тимчасового Уряду та радянської влади вплинули на діяльність початкових навчальних закладів Духовного відомства?

Завдання для самостійної роботи №1:

1. Назвіть основні риси дореформеного періоду церковно-парафіяльних шкіл.
2. Охарактеризуйте просвітницько-педагогічну діяльність церковно-парафіяльних шкіл із 1884 року – початку XX століття.
3. Підготуйте реферат на тему “Народні читання як форма морального виховання у церковно-парафіяльних школах (кінець XIX століття – 1917 рік”.

Питання для семінарського заняття №2:

1. Чим було обумовлено скорочення кількості церковно-парафіяльних шкіл на початку XX століття?
2. Якими заходами супроводжувалось святкування двадцятип’ятирічного ювілею церковно-парафіяльних шкіл?
3. Чому на початку XX століття у навчальних закладах рекомендували використовувати нові засоби викладання предмету “Закону Божого”, у чому вони полягали?
4. Поясніть, чому представники громадськості, духовенства, політичні та державні діячі початку XX століття заперечували можливість видалення

релігійно-морального компоненту зі шкільної системи? Назвіть аргументи прибічників протилежної точки зору.

5. У чому виражалась благодійна та патріотична діяльність учнів, викладачів та священників церковних початкових шкіл під час I Світової війни?
6. Які додаткові курси для вихованців духовно-навчальних закладів та вчителів церковних шкіл набули поширення наприкінці XIX – початку XX століття?

Завдання для самостійної роботи №2:

1. Схарактеризуйте основні форми морального виховання учнівської молоді, що застосовувались у роботі церковно-парафіяльних шкіл.
2. Охарактеризуйте основні риси просвітницько-педагогічної діяльності церковно-парафіяльних шкіл початку XX століття – 1917 року.
3. Підготуйте реферат на тему “Взаємодія шкіл, Церкви та громадськості: минуле та сучасність”.

Завдання для самостійної роботи №3:

1. Підготуйте доповідь на тему “Уроки рукоділля та ремісництва у початкових школах Духовного відомства кінця XIX століття – 1917 року”.

Тема 6 “Діяльність чоловічих духовно-навчальних закладів православної Церкви з морального виховання учнівської молоді”

Характеристика діяльності духовно-навчальних закладів православної Церкви для чоловіків – духовних училищ та духовних семінарій. Чоловічі духовні училища належали до початкового типу, духовні семінарії відносились до середнього типу духовно-навчальних закладів Духовного відомства. Вони надавали знання з загальноосвітніх предметів та виховували учнівську молодь у дусі християнської моральності. Чоловічі духовні училища була початковою ланкою у системі духовної освіти. Після закінчення вихованці цих духовно-навчальних закладів отримували посаду священників, вчителів початкових шкіл, а також мали право вибору подальшої освіти – духовної (вступ до семінарії) чи світської. Духовна семінарія являла собою середній тип духовно-навчального закладу, після закінчення якого випускники мали право служити на церковній чи шкільній ниві, а найкращі вихованці продовжували духовну освіту у Духовній Академії. Надається характеристика напрямів діяльності духовно-навчальних закладів для чоловіків: виховний, освітній і просвітницький. Духовні училища і духовні семінарії займали належне місце у системі духовної освіти XIX століття – 1917 року.

Питання та завдання для семінарського заняття:

1. Якими були умови прийому до чоловічих духовних училищ та духовних семінарій?
2. Назвіть основну різницю між новим “Статутом семінарій і духовних училищ” (1884 р.) і попереднім (1867 р.)?

3. Охарактеризуйте особливості морального виховання у духовно-навчальних закладах для чоловіків Півдня України (кінець XIX – 1917 рік), розкрийте форми, методи та засоби морального виховання.
4. Схарактеризуйте сумісну діяльність духовно-навчальних закладів для чоловіків та представників інших навчальних закладів у моральному вихованні учнівської молоді.
5. Для чого засновувались зразкові школи?

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготуйте доповідь на тему: “Моральне виховання у чоловічих духовно-навчальних закладах православної Церкви: історичний аспект”.
2. Назвіть відомих випускників чоловічих духовно-навчальних закладів православної Церкви кінця XIX століття – 1917 року, в якому напрямку розвивалась їх професійна діяльність.
3. Які схожості та відмінності мав процес морального виховання у церковних початкових школах і чоловічих духовно-навчальних закладах.

Тема 7 “Діяльність жіночих духовно-навчальних закладів православної Церкви з морального виховання учнівської молоді”

Епархіальні жіночі училища прирівнювались до середнього типу духовно-навчального закладу православної Церкви. Вони мали релігійно-моральну спрямованість і в основному призначались для дочок православних священників. Основним призначенням епархіальних жіночих училищ було виховання жінок-християнок, які у майбутньому виконували роль дружин священників, або мали можливість займати посаду вчительок початкових шкіл. У епархіальних жіночих училищах велика увага приділялась оволодінню дівчатами навичками ведення домашнього господарства, рукоділля. До курсу навчання також була введена педагогіка, і, згодом, дидактика, практичні навички з якої відпрацьовувались вихованками у зразкових школах при епархіальних жіночих училищах.

Питання для семінарського заняття:

1. З якого метою були відкриті епархіальні жіночі училища, для кого вони призначалися?
2. Де та коли були відкриті перші епархіальні жіночі училища Півдня України?
3. В чому полягали особливості просвітницько-педагогічної діяльності епархіальних жіночих училищ?
4. Чому у навчальній програмі епархіальних жіночих училищ предмет “Педагогіка” було змінено на предмет “Дидактика”?
5. Яким чином проходило оволодіння вихованками епархіальних жіночих училищ практичними навичками з учителювання?

Завдання для самостійної роботи:

1. Розкрийте основні положення “Статуту жіночих епархіальних училищ” (1868 р.), що мали відношення до морального виховання учнівської молоді.

2. Охарактеризуйте методи, форми та засоби морального виховання, що використовувались у єпархіяльних жіночих училищах.

Тема 8 “Просвітницько-педагогічна діяльність церковних учительських шкіл”

З метою отримання кваліфікованих педагогічних кадрів для церковних початкових шкіл почали засновувати учительські школи під патронатом Духовного відомства: церковно-учительські та другокласні школи. Церковно-учительські школи були вищим типом церковно-парафіяльної освіти, випускники яких викладали у однокласних та двокласних церковно-парафіяльних школах, а також у другокласних учительських школах. Другокласні учительські школи надавали право викладання у школах грамоти. У церковних учительських школах увага приділялась не лише засвоєнню навчального матеріалу, а також всебічному розвитку вихованців: уроки церковного співу, рукоділля та ремісництва, садівництва, городництва та інших сільськогосподарських наук. Професійний рівень майбутніх вчителів церковних учительських шкіл підвищували за допомогою організації додаткових курсів з педагогіки та інших галузей наук. Характеризуються напрями діяльності церковних учительських шкіл, а саме: виховний, освітній і просвітницький. Основні документи, що офіційно закріплювали діяльність церковних учительських шкіл: “Правила для церковно-вчительських шкіл” (1907 р.), “Правила для другокласних шкіл” (1908 р.).

Питання для семінарського заняття:

1. Коли розпочалась діяльність церковно-учительських та другокласних шкіл?
2. Яке призначення мали церковно-учительські та другокласні школи?
3. Які спільні та відмінні риси процесу освіти та виховання мали духовно-навчальні заклади православної Церкви й церковні учительські школи?
4. У чому полягала причина “непопулярності” другокласних шкіл на початку ХХ століття?

Завдання для самостійної роботи №1:

1. Розкрийте освітній та виховний напрями роботи церковних учительських шкіл Півдня України.
2. Охарактеризуйте методи та форми морального виховання, що використовувались у духовно-навчальних закладах і церковних учительських школах.
3. Опишіть організаційні форми виховної роботи, що були притаманні духовно-навчальним закладам і церковним учительським школам.

Завдання для самостійної роботи №2:

1. Наведіть приклади просвітницького напрямку діяльності церковно-учительських та другокласних шкіл.
2. Схарактеризуйте методи морального виховання у духовно-навчальних закладах і церковних учительських школах.

- Зробіть порівняльну характеристику системи освіти церковних учительських шкіл кінця XIX століття – 1917 року і сучасних педагогічних училищ, педагогічних університетів України.

Тема 9 “Особливості роботи громадських об’єднань з морального виховання молоді Півдня України”

До громадських об’єднань кінця XIX століття – 1917 року належали церковні та світські громадські об’єднання морального спрямування. До першого типу належали: парафіяльні опікунства, опікунства при духовно-навчальних закладах та церковних школах, церковні гуртки та громади, церковні братства, Димитрійський Херсоно-Одеський Єпархіальний Дім. Серед світських громадських об’єднань морального спрямування були товариства, гуртки; громади тверезості, шкільні гуртки тверезості; товариства опікування біженцями, дамські благодійні гуртки. Діяльність громадських об’єднань кінця XIX століття – 1917 року характеризувалась трьома напрямками: просвітницький, благодійний, місіонерський. Просвітницький напрям діяльності розкривався у розповсюдженні літератури морального змісту, проведенні народних читань, боротьбі з негативними соціальними явищами та ін. Благодійний напрям діяльності полягав у піклуванні про устрій храмів, шкіл, лікарень; фінансовій допомозі нужденним, організації притулків, їдалень тощо. Серед основних задач місіонерського напрямку діяльності громадських об’єднань було заснування місіонерських братств, співпраця з духовно-навчальними закладами щодо впровадження православного віровчення та ін. Представниками громадськості кінця XIX століття – 1917 року, що приймали активну участь у опікуванні навчальними закладами православної Церкви та їх вихованцями були приватні особи – опікуни, благодійники, які надавали приклади християнської моральності. Релігійно-просвітницьким центром Півдня України був Димитрійський Херсоно-Одеський Єпархіальний Дім, до структури якого входили Одеське Єпархіальне Свято-Андріївське Братство, Опікунська Рада, Громада Дам духовного звання.

Питання для семінарського заняття №1:

- Які церковні громадські об’єднання ви можете назвати?
- Що являли собою світські громадські об’єднання морального спрямування?
- Які напрями діяльності мали громадські об’єднання?
- У чому полягала сфера діяльності парафіяльних опікунств?
- Який, на ваш погляд, вплив на православні церковні школи та православні громадські об’єднання мав закон уряду від 1905 року “Про свободу віросповідання”, в чому полягала його сутність?

Завдання для самостійної роботи №1:

- Розкрийте просвітницький напрям діяльності громадських об’єднань.
- Опишіть благодійний напрям діяльності громадських об’єднань.
- Наведіть приклади місіонерського напрямку діяльності громадських об’єднань.

Питання та завдання для семінарського заняття №2:

1. Охарактеризуйте найвпливовіші церковні громадські об'єднання Півдня України кінця XIX століття – 1917 року.
2. У чому полягала діяльність громади сестер, що знаходилась при Сімферопольському Олександро-Невському Братстві?
3. Яку участь у боротьбі з негативними соціальними явищами брали громадські об'єднання?
4. Які жіночі громадські об'єднання Півдня України кінця XIX століття – 1917 року опікувались моральними вихованням дітей та молоді? У чому полягала їх діяльність?
5. Коли і з якою метою відбулося відкриття Дмитріївського Херсоно-Одеського Єпархіального Дому у м. Одесі?

Завдання для самостійної роботи №2:

1. Розкрийте організаційні форми взаємодії навчальних закладів православної Церкви та представників громадськості у моральному вихованні учнівської молоді Півдня України кінця XIX століття – 1917 року.
2. Охарактеризуйте діяльність Ольгінських об'єднань сестер просвіти.
3. Надайте приклади діяльності Дмитріївського Херсоно-Одеського Єпархіального Дому у м. Одесі.

Завдання для самостійної роботи №3:

1. Схарактеризуйте роль представників громадськості – попечителів та благодійників у справі народної освіти.
2. Опишіть проведення свята “Віфлеємська зірка”, присвяченому християнському святу Різдва Христового, у Дмитріївському Херсоно-Одеському Єпархіальному Домі м. Одеси.

Завдання для самостійної роботи №4:

1. Зробіть порівняльний аналіз форм, методів та засобів морального виховання молоді кінця XIX – початку XX століття і сучасності.

Література для спецкурсу:

Основна:

1. Алфавитный указатель дѣйствующих и руководственных канонических постановлений, указовъ, опредѣлений и распоряженій Святѣйшаго Правительствующаго Синода (1721-1901г. включительно) и гражданскихъ законовъ, относящихся къ духовному вѣдомству православнаго исповѣданія / [сост. С. В. Калашниковъ]. – [3-е изд., испр. и доп. содержаніемъ узаконеній и распоряженій послѣдняго времени]. – Спб. : Изданіе книгопродавца И. Л. Тулузова, 1902. – 570 с.
2. Бабкин М. А. Духовенство русской православной церкви и свержение монархи (начало XX в. – конец 1917 г.) : монографія / М. А. Бабкин. – М. : Гос. публ. ист. б-ка России, 2007. – 532 с.
3. Благовидов Ѳ. Дѣятельность русскаго духовенства вѣ отношеніи къ народному образованію вѣ царствованіе императора Александра II. / Ѳ. Благовидов. – Казань : Типографія Императорскаго университета, 1891. – 374 с.
4. Вихрущ А. В. Основи християнської педагогіки : монографія / А. В. Вихрущ, В. М. Карагодін, Т. Д. Тхоржевська. – К. : Вид-во “Освіта”, 1999. – 166 с.
5. Григорьев В. В. Исторический очерк русской школы / В. В. Григорьев. – М. : Тов-во тип. А. Н. Мамонтова, 1900. – 587, [III] с.
6. Губернии Российской империи. История и руководители. 1708-1917. / [под общей редакцией Грызлова Б. В., Самохвалова Н. Ф., Морукова Ю. Н.]. – М. : Объединённая редакция МВД России, 2003. – 480 с.
7. Жуковский В. М., Москальова Л. Ю. Теорія і методика викладання предметів духовно-морального спрямування у середніх загальноосвітніх академіях. Навчальний посібник. / В. М. Жуковский, Л. Ю. Москальова. – Острого : Вид-во Нац. ун-т. “Острозька академія”, 2013. – 364 с.
8. История России XIX – начала XX века : учебник / [под ред. В. А. Федорова]. – 3-е изд., перераб. – М. : Изд-во Московского ун-та; Издательский центр “Академия”, 2004. – 864 с. – (Классический университетский учебник).
9. Карташев А. В. Временное правительство и Русская Церковь / А. В. Карташев // Современные записки. Общественно-политический и литературный журнал. – Т. II. – Париж, 1933. – С. 369-388.
10. Коляда Н. М. Розвиток недільних шкіл в Україні (друга половина XIX – початок XX ст.) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. М. Коляда. – Умань, 2004. – 241 с.
11. Москальова Л. Ю. Виховання у майбутніх учителів морально-етичної культури: теоретичний та методичний аспекти : монографія / Л. Ю. Москальова. – Мелітополь : ТОВ “Видавничий будинок ММД”, 2009. – 464 с.

12. Народное образование в трудах историков русской церкви : хрестоматия / [сост. М. Н. Костикова]. – Владивосток : Изд-во Дальневост. ун-та, 2000. – 196 с.
13. Никитская Е. А. Православная воскресная школа как воспитательная организация: социально-педагогический потенциал: монография / Е. А. Никитская. – М. : Логос, 2012. – 208 с.
14. Очерки русской культуры XIX века: в 6 т. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2001. – .
Т. 3. – Культурный потенциал общества. – 2001. – 640 с.
15. Перерва В. С. Церковні школи в Україні (кінець XVIII – поч. XX ст.): забутий світ / В. С. Перерва. – Біла Церква : Видав. Пшонківський О. В., 2014. – .
Том I. – Загальна частина. – 576 с. + 32 : іл.
16. Православная энциклопедия / [под общ. ред. Патриарха Московского и всея Руси Алексия II]. – М. : Церковно-научный центр “Православная энциклопедия”, 2000. – 653, [III] с.
17. Православная энциклопедия / [под ред. Патриарха Московского и всея Руси Алексия II]. – М. : Церковно-научный центр “Православная энциклопедия”, 2007. – .
Т. XV. – Димитрий. – Дополнения к “Актам историческим”. – 749, [III] с.
18. Пругавинь А. С. Законы и справочныя свѣдѣнія по начальному народному образованию / А. С. Пругавинь. – Спб. : Складъ изданій О. Н. Поповой, 1898. – 785, [VIII] с.
19. Сборникъ правилъ и программъ для церковно-приходскихъ школъ, съ относящимися къ нимъ опредѣленіями Св. Синода / [сост. преподаватель Могилевской духовной семинаріи Д. Тихомировъ]. – Могилевъ на Днѣпрѣ : Скоропечатня и Літографія Ш. Фридланда, 1887. – 98, [1] с.
20. Священный Соборъ Православной Россійской Церкви. Собраніе опредѣленій и постановленій / [Выпускъ первый. Приложение къ “Дѣяніям” второе]. – М. : Изданіе Соборнаго Совѣта, 1918. – 34 с.
21. Священный Соборъ Православной Россійской Церкви. Собраніе опредѣленій и постановленій / [Выпускъ второй. Приложение къ “Дѣяніям” второе]. – М. : Изданіе Соборнаго Совѣта, 1918. – 30 с.
22. Смолич И. К. История Русской Церкви: 1700—1917 : в 2 ч. / И. К. Смолич. – М. : Валаамский монастырь, 1997. – .
Ч. 2. – 1997. – 798 с.
23. Степаненко Г. Освітня діяльність православного духовенства в Україні (XIX – початок XX ст.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Г. В. Степаненко. – К., 2002. – 225 с.
24. Узаконенія и распоряженія правительства и высшаго церковно-школьнаго управленія по дѣламъ церковныхъ школъ. – 1910. – Вып. 9 – 124 с. – (Безплатное приложение къ журналу “Народное образование” за Февраль, 1911).

25. Узаконення и распоряженія правительства и высшаго церковно-школьнаго управления по дѣламъ церковныхъ школъ // Народное образование. – 1911. – Вып. 10. – 99 с. – (Безплатное приложение къ журналу “Народное образование” за Январь, 1912).
26. Узаконення и распоряженія правительства и высшаго церковно-школьнаго управления касающіеся церковныхъ школъ // Народное образование. – 1914. – Вып. 13. – 135 [1] с. – (Безплатное приложение къ журналу “Народное образование” за Февраль, 1915).
27. Федорчук О. О. Православ’я в становленні культури Півдня України (кінець XVIII – початок XX століття) : дис. ... канд. истор. наук : 07.00.01 / О. О. Федорчук. – Миколаїв, 2005. – 219 с.
28. Фирсов С. Л. Церковь в империи / С. Л. Фирсов // Очерки из церковной истории эпохи Императора Николая II. – Спб. : Сагисъ, 2007. – 459, [4] с.
29. Энциклопедический словарь : в 41 т. / [Издатели Ф. А. Брокгауз И. А. Ефрон]. – СПб. : Тип. И. А. Ефрона, 1894. – . Т. XI а. – 1894. – 958, [III] с.

Додаткова:

1. Bloshenko N. Церковно-приходскія школы на служеніи Церкви / Н. Bloshenko // Херсонскія епархіальныя вѣдомости. Отдѣлъ неофіціальныи. – 1916. – № 23. – С. 601-603.
2. Bѣлгородскій А. Организация ученическихъ экскурсій / А. Bѣлгородскій // Прибавленія къ Церковнымъ вѣдомостямъ. – 1912. – № 29. – С. 1181-1189.
3. Ванчаковъ АѲ. Церковныя школы Россійской Имперіи къ 1913 году / АѲ. Ванчаковъ // Прибавленія къ Церковнымъ вѣдомостямъ. – 1914. – № 4. – С. 205-212.
4. Викторовскій Евгений. Отчетъ о состояніи Мариупольскаго Епархіальнаго женскаго училища въ учебномъ отношеніи за 1912-13 уч. годъ / св. Евгений Викторовскій // Екатеринбургскія епархіальныя вѣдомости. Отдѣлъ офіціальныи. – 1914. – № 6. – С. 65-76.
5. Всеподданнѣйшій отчетъ Оберъ-Прокурора Святѣйшаго Синода о церковно-приходскихъ школахъ за 1887-1888 учебный годъ // Церковныя вѣдомости. – 1890. – № 11. – С. 73-88.
6. Въ женской второклассной школѣ (Изъ путевыхъ впечатлѣній) Народное образование. – 1899. – Кн. IV. – С. 69-75.
7. Грековъ В. Религіозно-нравственное воспитаніе, какъ необходимое условіе въ дѣлѣ образованія истинныхъ людей / В. Грековъ // Екатеринбургскія епархіальныя вѣдомости. Отдѣлъ неофіціальныи. – 1902. – № 12-13. – С. 271-279.
8. Гурьевъ П. Православная приходская община и церковная школа въ ихъ взаимныхъ отношеніяхъ / П. Гурьевъ // Прибавленія къ Церковнымъ вѣдомостямъ. – 1906. – № 7. – С. 305-307.

9. Димитрієвскій Херсоно-Одесскій Епархіальный Домъ. „ВиОлиемская Звѣзда” в 1912 году // Херсонскія епархіальныя вѣдомости. Отдѣлъ неофициальный. – 1913. – № 2-3. – С. 5-27.
10. Дьяченко Гр. О воскресныхъ чтеніяхъ для народа / Свящ. Гр. Дьяченко // Церковно-приходская школа. – 1889. – Июль. – С. 14-28.
11. Екатеринославская епархія на нужды войны // Екатеринославскія епархіальныя вѣдомости. Отдѣлъ официальный.– 1915. – № 35. – С. 763-768.
12. Извлечение из всеподданѣйшаго отчета Оберъ-Прокурора Святѣйшаго Синода по вѣдомству православнаго исповѣданія за 1886 г. // Церковныя вѣдомости. – 1889. – № 7. – С. 63-66.
13. Отчетъ Совета Симферопольскаго Александро-Невскаго Братства за 1888 год // Таврическія епархіальныя вѣдомости. Отдѣлъ официальный.– 1889. – № 7. – С. 254-263.
14. Отчетъ Таврическаго Епархіального Наблюдателя о состояніи церковныхъ школь Таврической епархіи в 1910-1911 учебном году // Таврическія епархіальныя вѣдомости. – 1912. – № 26. – С. 450-458.
15. Отчетъ Херсонскаго Епархіального Училищнаго Совѣта о состояніи церковно-приходскихъ школь и школь грамоты Херсонской епархіи за 1900 гражданскій годъ // Прибавленія къ Херсонскимъ епархіальнымъ вѣдомостямъ. – 1902. – № 5. – С. 153-157.
16. Просвѣтительная дѣятельность братствъ, попечительствъ и обществъ // Народное образованіе. – 1899. – Кн. VI, VII. – С. 140-145.

Навчально-методичне

Єрмак Г. В.

**СПІВПРАЦЯ ШКОЛИ З РЕЛІГІЙНИМИ ОБ'ЄДНАННЯМИ
ТА ПОДІБНИМИ ДО НИХ ОРГАНІЗАЦІЯМИ**

програма спецкурсу для студентів вищих навчальних закладів
напряму підготовки 6.010102 Початкова освіта.

Спеціалізація: Християнська етика.

Підписано до друку 17.12.2014 р., Формат 60*84/16
Папір офсетний. Гарнітура Times New Roman.
Друк цифровий. Умовні друковані аркуші 1,16
Наклад 100 примірників. Замовлення № 756

Видавець

Мелітопольський державний педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

Адреса: 72312, м. Мелітополь, вул. Леніна, 20

Тел. (0619) 44 04 64

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції від 16.05.2012 р. серія ДК № 4324

Надруковано ФО-П Однорог Т.В.

72313, м. Мелітополь, вул. Героїв Сталінграду, 3а

Тел. (067) 61 20 700

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до
Державного реєстру видавців, виробників і розповсюджувачів
видавничої продукції від 29.01.2013 р. серія ДК № 4477